

LAİKLİK İLKESİ KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN TÜRK DEVRİMLERİ HAKKINDA FRANSIZ AYDINLARININ DEĞERLENDİRMELERİ

Oğuz GÜLCAN*

Öz

Laiklik ilkesi Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu ilkenin Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni Türkiye'sinde uygulanmaya başlanması ile paralel olarak hayata geçirilen devrim hareketleri Fransız kamuoyunun ilgisi çekmiş ve gelişmelerin yakından takip edilmesini gerekli kılmıştır. Öyle ki o dönemde Türk devrimlerini konu edinen kitaplar yayımlanmış, makaleler ve haberler gazete ve dergilerde hemen hemen her sayıda önemli bir yer bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, Mustafa Kemal Atatürk, Devrim, Türkiye, Fransa.

Abstract

French Evaluations about the Turkish Revolution Executed Within the Context of Laicism Principle

The principle of laicism is a principle emergent during the French Revolution. Revolutionary movements were put into practice in parallel with the implementation of this principle in the new Turkey of Mustafa Kemal Atatürk and were stimulated French Public Opinion's interest and were required to be closely followed these developments. Moreover, in that period, many books in which Turkish revolutionary movements existed were published, articles and news were took place in the newspapers and periodicals.

Keywords: Laicism, Mustafa Kemal Atatürk, Revolution, Turkey, France.

---

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi,
oguzg1987@hotmail.com

Giriş

Lozan Barış Antlaşması sonrasında bağımsızlığını uluslararası arenada tescil ettiren Yeni Türkiye’de Cumhuriyetin ilân edilmesiyle başlayan dönemde gerçekleştirilen devrimlere Fransız kamuoyu ilgisiz kalmamış ve gelişmeleri yakından takip etmiştir. Fransız kamuoyu söz konusu bu gelişmeleri daha çok Türkiye konusunda uzman bilim adamları ve dönemin gazeteci/yazarları marifetiyle izlemek olanağını bulmuştur. Fransızların Türkiye’yi yakından mercek altına almasının arkasında şüphesiz ki geçmişi Osmanlı dönemine dayanan çıkar alanlarında varlıklarını sürdürmek istemeleri yer almaktadır. Bu nedenle yeni Türkiye’de gerçekleştirilen yenileşme hareketleri dönemin Fransız bilim adamları ile aydınları tarafından çeşitli vesilelerle takip edilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk ulusunu çağdaş ve uygar bir toplum haline getirmek amacıyla başlatmış olduğu “devrimler dönemi”, gayet güç koşullarda başlamış ve başarıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç içinde özellikle 1924 yılı, çağdaşlaşma yolunda en önemli devrimlerin gerçekleştirildiği bir dönem olarak ortaya çıkmıştır.¹

Mustafa Kemal Atatürk Türk Devrimlerinin amacını şu veciz sözüyle belirtmektedir: “...Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun, bütün mana ve biçimiyle medeni bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılâplarımızın temel prensibi budur...”²

Yine Mustafa Kemal, 1935 yılında CHP Dördüncü Büyük Kurultayı’nın açılış konuşmasında Türk Devrimini şu şekilde tanımlamıştır: “ *Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler...*” Kurtuluş savaşı ve onu izleyen dönemde, bu tanıma uygun olarak gerçekleştirilen köklü değişiklikler Batılı ülkeler başta olmak üzere bütün dünyanın dikkatini çekmiştir. Batılı ülkelere Fransa ise, Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar olan tarihsel süreç içinde, Türk devleti ile yakından ilgilenen ülkelerin başında yer almıştır. Uzun yıllar yakinen takip ettikleri, önemli sermaye yatırımlarını³ gerçekleştirdikleri, kültürlerinin ve dillerinin önemli yer

¹ Bige Yavuz, “1924 Türkiye’inde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı Tepkiler ile İlgili Bir İngiliz Belgesi” *Atatürk Yolu Dergisi*, TİTE Yayınları, Yıl:6, Cilt:3, Sayı:11, (1993), s.323.

² MEB.lığı, *Atatürk Diyor ki*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980, s.45.

³ 1918 yılı itibarıyla Fransa’nın Türkiye’deki çıkar alanlarının toplam maddi değeri 3 Milyar Frank civarındaydı. Bursa’daki sayısı 20 kadar olan ipek atölyelerinin 11’i Fransızlara aitti.

bulduğu bu ülkedeki rejim değişikliği ve beraberindeki sosyo-ekonomik ve kültürel alanlardaki yeniden yapılanma, Fransızları yeni Türkiye'yi yakından tanımaya yönlendirmiştir.⁴

Türkiye ile Fransa arasında bilinen en eski diplomatik ve ekonomik ilişki 1530'lu yıllarda Kanuni Sultan Süleyman ve Fransa kralı I. François arasında başlamıştır. Kanuni Süleyman, Fransız kralını düşmanı Charles Quint'in elinden kurtarmış, ardından Fransa'ya "kapitülasyon" denen ekonomik, hukuki, kültürel ayrıcalıklar tanımıştır.⁵

Fransız aydınlarının Osmanlı Devleti ve Türklerle yakından ilgilenmeleri de bu yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemde Osmanlı-Fransız dostluk ilişkilerinin yanı sıra Türkoloji çalışmaları da başlamıştır. Ancak bu çalışmaların ilk aşamalarında "Türk, Osmanlı ve Müslüman" kavramları birbirine karıştırılırken, XIX. yüzyılda ayrı ayrı ele alınmaya başlanmıştır.⁶

XIX. yy.da Fransa'da Türk ve Türkiye imajı gittikçe gelişmiştir. Bu dönemde Fransa Şark Meselesi kapsamında, Osmanlı yönetimindeki halkları, özellikle Yunanlıları destekleyerek, Osmanlı Devleti'ni parçalamak siyasetini gütmüştür. Aynı zamanda Fransa, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'de yerleşme politikası izlemeyi kendi çıkarları açısından uygun görmüştür.⁷ Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve Avrupa devletlerince paylaşılması amacını güden Şark Meselesi (Question d'Orient), ilk kez bu dönemde Napolyon Bonapart'ın alt üst ettiği Avrupa haritasını yeniden düzenlemek amacını taşıyan 1815 Viyana Kongresi'nde gündeme getirilmiştir.⁸ Kongre aslında yukarıda ifade edilen amaç doğrultusunda toplanmış olsa da, konu dönüp dolaşıp Osmanlı Devleti üzerinde

Bu şehirde üretilen ipek işlenmek üzere Fransa'nın Lyon kentindeki atölyelere gönderiliyordu. Bununla birlikte, Balya-Karaaydın madenleri yine Fransızların gözetiminde olacak şekilde sömürgeleri Senegallilerce çıkarılmaktaydı. Ergani bakır madenleri, Soma linyit kömürü madenleri ve Marmara Ereğlisi'ndeki taş kömürü madenleri de Fransızların kontrolü altındaydı. İzmir-Karahisar, İzmir-Bandırma, Bursa-Mudanya ve Damas-Halep demiryolları Fransızlarca işletilmekteydi. Fransızlar ayrıca, Bağdat Demiryolları ile Samsun'dan Nizip'e kadar uzanan ve Kafkas sınırındaki önemli yerleşim merkezlerine uğrayan Ermeni imtiyazı olan demiryolu hattında da hisse sahibiydiler. Tütün Rejisi, Fener, Liman, Rıhtım, Maden, Yol, Su ve Tramvay işletmeleri Fransa mülkiyetindeydi. İzmir'deki büyük liman da Fransızlarca işletilmekteydi. Kendilerinin ifadelerine göre, Türkiye'deki ekonomik hayatın can damarları Fransa'nın elindeydi. Bkz. Roger Labonne, "La France et La Turquie" **Le Correspondant**, Paris, 1923, s.409.

⁴ Bige Yavuz, "Fransız Gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler", **Bellekten**, C.LX, No:228,(1996), s.1.

⁵ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu(1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.29.

⁶ Yavuz, "Fransız gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler"..., s.1.

⁷ Akyüz, a.g.e.,s.30.

⁸ Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998, s.154.

yoğunlaşmış ve Şark Meselesi ortaya çıkmıştır.⁹ Bununla birlikte, 1792 yılından beri Avrupa'da süregelen savaflara son veren Viyana Kongresi, her ne kadar daha sonraki yıllarda çıkacak olan savafları engelleyememişse de Avrupa coğrafyasını bir süreliğine de olsa sükûnete kavuşturmayı başarmıştır.¹⁰

Fransızlar, XIX. yy. boyunca Türklere karşı genelde dostane olmayan bir tutum sergilemişler özellikle Yunanlıların 1829'da bağımsızlıklarını elde etmelerinde büyük rol oynamışlardır. Bu yüzyıldaki olaylara bakıldığında, Fransa'nın Türkiye'ye karşı İngiltere ile birlikte hareket ettiği görülür. Ancak 1853-56 Kırım Savaşında Türklere karşı İngiltere ile ortak sergilenen düşmanca tavır ve anlayış biçimi değişmiştir. Hatta Fransa'da düzenlenen bir sergideki bir gravür üzerinde el sıkışmakta olan Türk, Fransız ve İngiliz askerlerinin görüntüsü altında Türklerin artık dost olduğunu vurgulayan sözler bile yer almıştır.¹¹

Bununla beraber, Türklere karşı oluşan bu olumlu tutum fazla devam etmemiştir. Nitekim Fransızlar bu yüzyılın sonlarından itibaren "Ermeni Katliamı" iddiaları konusunda Türklerin aleyhinde yer almışlar ve 1897 Osmanlı-Yunan harbinde de daha önce yaptıkları gibi Yunanlıları desteklemişlerdir.¹²

Bununla birlikte, 1908 Temmuz'unda II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ise Fransız devlet adamlarınca gayet iyi karşılanmıştır. Fransız kaynakları buna neden olarak, Genç Türklerin (Jeunes Turcs) Fransız masonluğu sistemine bağlı olmalarını göstermektedir. Ancak daha sonra Türk siyasi ve askeri liderlerinin Alman yanlısı politika izlemeleri, Fransızların II. Meşrutiyet anlayışına cephe almalarına yol açmıştır. 1912-13 Balkan Savaşında da Fransızlar Türklere karşı Balkan halklarını desteklemişlerdir. Hatta Fransız basını, bu savaş aracı kullanılan bir Fransız-Alman savaşına benzetmiştir. Buna karşılık bu dönemde Pierre Loti ve Claude Farrère gibi Fransız aydınları Türkiye'yi savunmuşlar, Türkleri kötüleyen Fransız basınının Balkanlıların yaptığı zulmü görmezden gelerek art niyetli bir tutum sergilediklerini ve bu durumun Fransızların şerefini gölgelediğini ifade etmişlerdir. Ayrıca 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer alması, İttihatçı Türk liderlere karşı Fransız kamuoyunda nefret uyandırmış ve Ermeni katliamı söylentileri ise bu nefreti daha da arttırmıştır.¹³

⁹ Şayan Ulusan, "Şark Meselesinden Sevr'e Türkiye" ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s.232.

¹⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1984, s.125.

¹¹ Akyüz, a.g.e., s.31.

¹² Aynı yer.

¹³ Akyüz, a.g.e., s.32.

Fransa'daki Türk araştırmalarının bilimsel özerklik kazanması I. Dünya Savaşından önce başlamıştır. I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı sırasında ise Çanakkale ve Kilikya cephelerinde görev alan Fransız doğu bilimcileri, modern dünyada yerini almaya hazır bir Türk ulusunun varlığına tanıklık etmişlerdir.¹⁴

Yukarıdaki bilgiler ışığında, kapitülasyonların başlangıcından I. Dünya Savaşına kadar olan dönemde Fransa'nın genel olarak Türklerden yana olmayan bir siyaset izlediğini söyleyebiliriz. Bununla beraber izlenen bu olumsuz siyasetin yanı sıra Fransızlarca Türklere ve Türkiye'ye olan ilginin her daim devam ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

1920-1923 yılları arasında Fransız politika, ekonomi, diplomasi ve basın çevrelerinde Türk Milli Mücadele hareketi ve önderine karşı izlenecek politika hususunda yoğun tartışmalar olmuştur. Fransa'nın "Doğu Hıristiyanlarının koruyucusu" imajına sadık, muhafazakâr çevrelerinin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nda maddi çıkarları olan malî ve ekonomik baskı grupları Anadolu'daki mücadeleye karşı tavır almışlardır. Bununla birlikte Fransa'daki ilerici ve liberal cumhuriyetçi çevreler ile sömürgecilik aleyhtarı sosyalist çevreler ise gittikçe demokratik, cumhuriyetçi ve laik bir görünüm kazanan milli mücadele hareketine büyük bir sempatiyle bakmışlardır. Sonuçta, olayları tarafsız bir şekilde gözlemleyen Fransız Türkologlarından ve Fransa'nın Türkiye'deki sivil ve askeri sorumlularından oluşan Türkiye uzmanlarının büyük bir bölümü, Türk ulusunun, ne himaye ve manda rejimiyle ne de monarşiyle yönetilemeyeceğini saptamışlardır. İşte bu uzmanlar, Fransa'nın Türkiye'ye dair "uzlaşmacı" ve "barışçı" politikasının belirlenmesinde etkili olmuşlardır. Nitekim bu politika sonucunda Fransız Hükümeti, 1920 Mayıs ayında, Kilikya cephesinde yeni Türk Hükümeti ile barış yapmak üzere ilk somut adımı atmıştır. 30 Mayıs 1920'de yapılan ateşkes 20 gün sürmüştü de, böylelikle Fransa Mustafa Kemal Hükümeti ile bir "ateşkes anlaşması" imzalayarak, onu İtilâf Devletleri tarafında tanıyan ilk ülke olmuştur.¹⁵

1920 sonbaharında Sevrès Antlaşması'nın maddelerinin Türkiye lehinde tekrar gözden geçirilmesi yönünde girişimler başlatan Fransa'nın, yukarıda aktarılan uzlaşmacı politikası sonucunda ve Franklin Bouillon'un da önemli çabalarıyla 20 Ekim 1921'de Türk-Fransız Anlaşması (Ankara Anlaşması) imzalanmıştır.¹⁶

¹⁴ Yavuz, "Fransız gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler"..., s.1.

¹⁵ Bige Yavuz, "Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri",

A.Ü.Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl:8, Cilt:4 Sayı:15, (1995), s.308.

¹⁶ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:VIII, Sayı:23(1992), s.274.

Fransız Devlet adamı Edouard Herriot bu konuda “ *belki biraz geç kalınmıştır ama yine de Fransa ilk olmuştur* ” diyerek yeni Türkiye Devletinin ülkesi ile olan ilişkisini ön plana çıkarmaya çalışmıştır.¹⁷ Fransa Türk- Fransız Savaşı'nın bu anlaşma sayesinde bitmesiyle birlikte, Türkiye'deki yeni rejimi ve onun kurucusu Mustafa Kemal'i açıkça destekleyen makale, kitap, anı-gezi türünde yayınlar Fransa'da yer almaya başlamıştır.¹⁸ Ankara Anlaşması öncesinde Fransız kamuoyunu şekillendirme bakımından Dr. Nihat Reşat'ın önce İsviçre'de, bilahare Paris'te çıkarılan “Echo de l'islâm (İslam'ın Yankısı) ” isimli dergisi önemli rol oynamıştır. Ankara Anlaşması sonrasında ise Paris'teki Türkiye temsilcisi Ferit Bey yazılarıyla, eşi Müfide Hanım da konferanslarıyla Fransız kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmışlardır.¹⁹

1922'de Claude Farrère'in yazdığı “Turquie Ressuscitée” (Dirilen Türkiye) adlı eser Fransız aydın çevrelerinde önemli yankılar uyandırmış, 29 Ekim 1923'deki Cumhuriyet'in ilânı Fransız cumhuriyetçi, 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması ise Fransız lâik çevrelerce olumlu karşılanmıştır. Fransa'da bir yandan yeni Türkiye'ye ve önderine karşı duyulan sempati gittikçe artarken, diğer yandan Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi ve lâik politikasının hayranı olan, güçlü Radikal Parti'nin liderlerinden sözü geçen bir politikacı Albert Sarraut'un 1925'de Ankara'ya “Büyükelçi” olarak atanması Türk-Fransız resmî ilişkilerinin gelişmesi bakımından önemli bir faktör olmuştur.²⁰

Bu dönemde; Fransa'da devlet adamları, diplomatlar, Türkiye uzmanları, Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından 1923'den itibaren yayınlanmaya başlayan ve Türk basınındaki derlemelerden oluşan “Bulletin Périodique de la Presse Turque (Türk Basını Süreli Bülteni) ” isimli yayın vasıtasıyla Türkiye'deki gelişmeler hakkında düzenli bilgiler alırken, Fransız kamuoyu ise gerek basın gerekse Fransız devlet adamlarının, Türkologların, gazetecilerin ve gezginlerin makaleleri, kitapları, konferansları marifetiyle bilgi sahibi olmuşlardır.²¹

Fransa'da Türk tezini ve Türkiye'deki hareketi savunanlar arasında en göze çarpan birkaç isim arasında olan Jean Sckliklin, Kurtuluş Savaşını

¹⁷ Azmi Süslü, “*Mustafa Kemal Atatürk, homme de paix, leader extraordinaire*”, **Atatürk ve Modern Türkiye, Atatürk Araştırma Merkezi**, (2001), s.334.

¹⁸ Yavuz, «*Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri* »...,s.308.

¹⁹ Akyüz, a.g.e.,s.45.

²⁰ Yavuz, “*Fransız gözüyle Atatürk Devrimi*”..., s.3

²¹ Yavuz, “*Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri* ”..., s.308.

bizzat yerinde izlemiş ve Türk Davasını önemli Paris gazetelerinde hararetle savunmuştur. Bir başka Türk yanlısı yazar ise Pierre Loti'dir. Türklerle ilgili "Aziziye" ve "Les Désenchantées (Düş Kırıklığına Uğramışlar)" isimli eserleri yazan Loti, Fransız kamuoyu önünde Türkiye'yi savunmak için "Turquie Agonisante (Can Çekişen Türkiye)" isimli eseri kaleme almıştır. Kurtuluş Savaşı sona erer ermez ikinci vatanım dediği Türkiye'yi Fransız kamuoyu önünde desteklemeye devam etmiştir. Genel olarak Loti, Fransızların Türkleri doğru tanımadıklarından, Yunanlı ve Ermenilerin de onları batıda yanlış ve maksatlı tanıttıklarından bahsetmiştir. Bir diğer Türkiye yanlısı yazar Claude Farrère'dir. Haziran 1922'de Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal ile görüşme yapmıştır. Claude Farrère de Loti gibi genel olarak Türklerin yanlış tanındığından, bunda da Yunan ve Ermeni propagandasının rolü olduğundan söz etmiştir.²²

Diğer bir Türk dostu ise Fransız yazar Berthe Georges Gaulis'tir. Eşi George Gaulis, Le Temps gazetesinin Türkiye muhabiriydi. Eşinin ölümünden sonra bir süreliğine Türkiye'den ayrılarak Fransa'ya dönmüş, Mondros Mütarekesi'nden sonra tekrar Türkiye'ye gelerek Anadolu'da Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile görüşmeler yapmıştır. Türk tezini savunan makaleler ve kitaplar yayınlamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında basılan bazı eserleri şunlardır: "Le Nationalisme Turc (Türk Milliyetçiliği)", "Angora et le nationalisme Turc (Ankara ve Türk Milliyetçiliği)", "Angora, Constantinople, Londres (Ankara, İstanbul, Londra)", "La nouvelle Turquie (Yeni Türkiye)" ve "La question Turque (Türk sorunu)"²³

Bununla birlikte Türkler hakkında olumsuz kanaatleri olan Fransız aydınları da yok değildi. Örneğin, Yazar Gabriel Charmes'e göre Türkleri sözlerini tutmaya ikna etmek için güçlü olmak gerekliydi, eğer güç yoksa hiçbir husus Türkleri buna mecbur kılamazdı. Askeri ya da maddi güç Türkleri her zaman etkilerdi.²⁴

Yukarıda aktarılanlar ışığında, özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra Fransız diplomatları, gazetecileri, yazarları ve aydın kişileri tarafından Türkiye'ye ilginin artan bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu ilgi, Türk aleyhtarı kesimler ve Türkiye yanlısı kesimlere ait inceleme ve yorumlar halinde karşımıza çıkmaktadır. Her iki farklı kesimin amacı da

²² Akyüz, a.g.e.,s.45-57. Orhan Koloğlu'nun tespitine göre, Türkiye'ye ilk kez 1895 yılında bir Fransız subay olarak gelen Farrère, bu topraklardaki insanların dürüstlüklerine ve misafirperverliklerine tanık olmuştur. Bununla beraber, Fransa'da aldığı askeri eğitimin de etkisi ile Türk aleyhtarı duygulardan kendini sıyırabilmiştir. Bkz.Orhan Koloğlu, "Yeni Ankara'nın Genç Hanımları", **Popüler Tarih**, İstanbul, 2003, s.34.

²³ Akyüz, a.g.e.,s.45-57.

²⁴ Labonne, a.g.m., s.421.

Fransız Kamuoyunu etkilemek ve kendi düşünceleri doğrultusunda Türkler hakkında izlenim edinmelerini sağlamaktı. Bu sayede Fransız Hükümeti nezdinde Türkiye'ye yönelik alınacak politik kararların oluşturulmasına etki etmek hedeflenmekteydi.

A) Laiklik ve Çağdaşlaşmaya Yönelik Genel Değerlendirmeler

Türk Devriminin genel yapısı tahlil edildiğinde, devrimin milliyet ve çağdaşlaşma prensipleri üzerine inşa edildiği görülür. Milliyetçilikten doğan devrim hareketleri esas olarak; milli hâkimiyetin tesisi ve TBMM'nin kurulması, saltanatın ve hilafetin kaldırılması, milli ekonomi (büyük istihsal ve endüstrinin millileştirilmesi, yerli malların teşviki, milli kredi hareketleri ve milli bankacılık), Türk dili ve tarihi üzerine çalışmalar, Kuranın Türk diline çevrilmesi ile Türkçe ezandır. Çağdaşlaşmadan doğan devrim hareketleri ise, Laiklik ilkesine bağlı devrimlerdir ki bunlar, medreselerin ve şer'i mahkemelerin kapatılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, okullardan din derslerinin kaldırılması, dini hukukun yerine medeni hukukun getirilmesidir. Bununla birlikte şapka devrimi, Latin harflerinin kabulü, batı musikisi öğreten konservatuarların kurulması, takvim ve hafta tatilinin pazar günü için uygulanması ile kılık ve kıyafet devrimleri laiklik ilkesini tamamlayan çağdaşlaşma yolundaki önemli devrim hareketleridir.²⁵

Din devletine karşı milli hâkimiyet esasına dayalı bir “ulus devleti” uygulaması, çağdaşlaşma yolunda birbiri arkasından gelecek bir dizi reformun kapısını açmıştır. Harp sonrasında asıl mücadele milletçe toptan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma mücadelesi olmuştur. Atatürk bu konuda “...çağdaş dünyada var olabilmek kendimizi değiştirmemize bağlı bir iştir...”, “..artık eskinin bütün varlıklarını, kafalarda bunlar üzerine yerleşmiş inançları söküp atma zorunluluğu vardır...” diyerek, geleneksel kurum ve kuralların çağın gereklerine uygun olarak yenilenmesi ve değiştirilmesi üzerinde önemle durmuştur.²⁶

Atatürk Devrimlerine ilişkin değerlendirme yapan Fransız akademisyen George Duhamel, “*La Turquie Nouvelle* (Yeni Türkiye)” isimli kitabında, Atatürk devrimlerinin sadece politik ve sosyal amaçlı olmadığını aynı zamanda ahlaki, entelektüel ve felsefi yönleri bulunduğunu belirtmiştir.²⁷

Fransız tarihçi Jean Paul Roux ise, kendisiyle yapılan bir söyleşide Atatürk'ün yapmış olduğu devrimlerle Osmanlı görünümünü ortadan

²⁵ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.92,93.

²⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.521-526.

²⁷ Turhan Feyzioğlu, **Un libérateur et un modernisateur genial Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1987, s.104.

kaldırıldığını vurgulamıştır. Roux'ya göre, Atatürk, sadece geçmişi ortadan kaldırmakla kalmayan bunun yanı sıra yeni bir devlet kurma başarısını göstermiş bir liderdi. O günün koşulları dikkate alındığında başlangıçta yalnız iken sonradan bütün bir halkın uyanışını sağlaması hayli etkileyiciydi.²⁸ Roux, Atatürk'ün devrimlerini tanımlarken Fransız devrimi örneğini vermiştir. Fransız devriminin yenilikler kazandırdığını ancak beraberinde de eskiden kalan birçok şeyi yıktığını aktarırken, Atatürk'ün Fransız devriminden farklı olarak eskiden kalma uygulamaları canlandırmayı başardığını iddia etmiştir.²⁹

Georgetown Üniversitesi İslam ve Tarih Bölümünden John Full, Modern toplum kurulması isteniyorsa dinin kamu alanından çıkarılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünen Mustafa Kemal'in yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal rejimini bu düşüncenin temelinde oturttüğünden bahsetmektedir.³⁰

Atatürk'e göre Laiklik, sadece din ve devlet işlerinin ayrılması olmayıp vatandaşların din ve vicdan özgürlüklerinin sağlanması ve devletin bunu üstlenmesi demektir. Laiklik kamu düzeninin sağlanması adına gerektiğinde dini uygulamalara devletin müdahale edebilmesidir. Yani din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması laiklik tanımının sadece bir kısmıdır. Felsefi anlamda laiklik, iman ve inanç yerine aklın egemenliğinin geliştirilmesi yani bir anlamda aklın imanı geride bırakarak ön plana çıkmasıdır. Siyasal anlamda laiklik, siyasal iktidarın dinsel otoriteden ayrılması, hukuksal anlamda ise somut olarak devlet ile dinin birbirine karışmaması demektir.³¹

Yine felsefi açıdan laiklik ne dinsizlik, ama ne de dincilik olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bir dine sahip olan kişilerdir dolayısıyla gruplardır. Ama bugünkü dünyada her kişi aynı zamanda devletin yurttaşıdır; bir devletin yurttaşlarının farklı dinleri olabildiği gibi kimileri de dinsiz olabilmektedir. Diğer yandan da, farklı devletlerin yurttaşları aynı dine sahip olabilmektedir. Başka bir deyişle yurttaşlık, kişilerin bir devletle ilişkisini, dinlilik ya da dinsizlik ise kişilerin belirli bir dinle –tek tanrılı olan veya olmayan- belirli bir inanç sistemiyle olan ilgisini dile getirmektedir.³²

²⁸ Özer Ozankaya, **Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.106.

²⁹ A.g.e.,s.108.

³⁰ Faik Bulut, **Batı ve Laiklik**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, s.59.

³¹ Şahin Filiz, Nadim Macit, Ali Sarıkoyuncu, Cemal Şener ve Çetin Yetkin, **Atatürk ve Laiklik**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008, s.10-18.

³² İoanna Kuçuradi, "*Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi*", **Anlama ve Yorum Doğan Özlem Armağan Kitabı**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2004, s.4.

Atatürk'ün laikliği benimsemesinin en önemli sebeplerinden biri milli bir devlet kurabilmek ve milli egemenlik ilkesini gerçekleştirmek isteğidir. Türk devriminin ve istikbalinin sigortası niteliğindeki laikliği Atatürk'ün bu kadar benimsemesinin bir başka nedeni ise İslam dininin istismar edilmesini önlemeye yöneliktir.³³

Fransız toplumu Atatürk'ün laiklik anlayışının onun siyasal ideolojisinin bir bileşeni olduğunu kabul ederek bu anlayışın modernleşme ve batı dünyasına uyum sağlama yolunda önemli bir yol olduğuna inanmıştır.³⁴ Fransız devlet adamı Eduard Herriot Atatürk'ün gerçekleştirdiği laiklik devrimi ile ilgili olarak Atatürk'e şunları söylemiştir: “*Paşam, size nasıl hayran olmayayım! Ben Fransa’da laik bir hükümet kurmuştum. Bu hükümeti Papa’nın Fransa’daki adamlarının yardımıyla papazlar devirdi. Siz ise bu bağınazlık ortamında bu topluma laikliği nasıl kabul ettirebildiniz?*” Herriot bu sözleriyle Türk devriminin laiklik anlayışının Batı’ya aşan bir değerde olduğunu ispat etmektedir.³⁵

Yukarıda ifade edilen bilgiler doğrultusunda, Mustafa Kemal Atatürk'ün laiklik anlayışının sadece eskiye ait olan dini müessese, alışkanlık ve uygulamaları kaldırmak demek olmadığı, toplumu çağdaşlaştırma ve batı ile bütünleştirme yolunda dikkate alınması gereken bir prensip olduğu göze çarpmaktadır. Atatürk'ün laiklik anlayışı bu nedenle Türk siyasetini belirleme yolundaki en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu nedenle, bu prensip başta Fransız aydınları olmak üzere dönemin diğer yabancı aydınlarının da incelemeye ve anlamaya çalıştıkları bir olgudur. Zira bu aydınlar, Atatürk'ün toplumsal başarısının arkasında laiklik anlayışının bulunduğunu kavramışlardır.

Laiklik İlkesi Çerçevesinde Yapılan Devrimlere İlişkin Değerlendirmeler

29 Ekim 1923’de Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Atatürk Türkiye’nin laikleşmesi için gerekli icraata girişmiştir. 3 Mart 1924’te Halifeliğin kaldırıldığı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş ve medrese eğitimine son verilmiştir.³⁶ Halifeliğin kaldırılması Fransa, İtalya, İngiltere ve Rusya’da geniş yankı uyandırmış basın ve yayın organları bu

³³ A.g.e.,s.21,22.

³⁴ Melek Altınsoy, “*LaTurquie vue par les Français*”, **Maîtrise FLE**, Année universitaire 1999/2000, s.1.

³⁵ Özer Ozankaya, “*Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Türk Devrimi*” **Atatürk ve Modern Türkiye**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s.395.

³⁶ Ercümen Kuran, **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1981,s.47.

konuya hayli önem verdiklerini yayınlarındaki haber ve yorumlarda göstermişlerdir.³⁷

Le Petit Parisien gazetesi 4 Mart günkü baskısında halifeliğin kaldırılmasıyla Milli Meclis'in halifenin Müslüman dünyası üzerindeki etkisini de reddetmiş olduğunu yorumlamıştır. Gazete böylelikle İslam dünyasının manevi gücünü ve dolayısıyla "koruyucusu" nu yitirdiğini iddia etmiştir.³⁸ Le Temps gazetesi ise Ankara yönetiminin devletin siyasi kurumlarında, dini ve sosyal yapısında her yönüyle gerçek bir devrim hareketini gerçekleştirdiğini yazmıştır.³⁹ Aynı konuda La Presse gazetesi, Mustafa Kemal'in itici gücü ve çevresindeki yenilikçilerin çabalarıyla hilafetin kaldırıldığını, bunun Türk devrim hareketinin son safhası olduğunu yazmıştır. Gazeteye göre Türk Devrim hareketi İmparatorluktan Milli Devlet'e dönüş ile ilk safhasını tamamlamıştı ve bu safhanın gerçekleşmesinde Fransa'nın büyük yardımları olmuştu.⁴⁰

Hilafetin ve beraberinde Şer'îye, Evkaf ve Harbiye Vekâletinin kaldırılmasından sonra kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür ve çağdaşlaşma alanında ilk önemli gelişmesi olmuştur. Bu sayede, medrese ve mektep ikiliğine son verilmiş, öğretimin laikleşmesi sağlanmış, cumhuriyetin yeni nesillerinin hurafe ve yabancı etkisindeki düşüncelerden uzak, milli terbiye içinde eğitim almaları ve milli kültürün oluşması imkânları hazırlanmıştır.⁴¹

Öğretimin birleştirilmesi ile birlikte Fransız kamuoyunda Fransız okullarının akıbetinin ne olacağı merak edilmiştir. Le Temps gazetesi Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulünden sonra Paris'teki Türk Maslahatgüzar Hüseyin Ragıp Bey ile söyleşi yapmış ve Ragıp Bey'in olumlu söylemlerini sütunlarında okurları ile paylaşmıştır. Buna göre; Türkiye'de Fransız okulları adı altında bir sorun bulunmamaktaydı. Fransız okulları eğitimlerine devam etmekteydiler, kapanmak zorunda kalan bir kısım okullar ise özel okullar yönetmeliğinin gerektirdiği koşulları sağlayamadıkları için kapatılmışlardı. Kanuna göre üç önemli husus bulunmaktaydı. Birincisi Coğrafya, Türk Dili ve Türk Tarihi gibi dersler zorunlu olarak müfredatta yer alacaklardı, bu dersler mutlaka Türk öğretmenler tarafından verilecekti ve yabancı okullar milli eğitimden sorumlu bakanlığının kontrolü altında bulunacaklardı. Hüseyin Ragıp Bey, genel olarak Türkiye'de Fransa'ya ve Fransızlara karşı bir sempati olduğu,

³⁷ Selami Kılıç, **Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.96.

³⁸ Le Petit Parisien, 4 Mart 1924, s.1.

³⁹ Le Temps, 5 Mart 1924, s.2.

⁴⁰ La Presse, 5 Mart 1924, s.1.

⁴¹ Kılıç, a.g.e.,s.120.

bu sempatinin bir sonucu olarak birçok Fransız okulunun Fransızca eğitim verdiklerini hatta devlet okullarında yabancı dil olarak Fransız dilinin tercih edildiğini vurgulayarak, Fransız okullarının eğitimlerine devam edeceklerini belirtmiştir.⁴²

Müteakiben 30 Eylül 1925’de tarikatların kaldırılması kanunla sağlanmış, tekke ve türbelerin ziyaret edilmesi yasaklanmıştır.⁴³ Aynı yılın Kasım ayının 25’inde “Şapka Kanunu” çıkarılmıştır. Fesin giyilmesinin önlenmesi nispeten direnişle karşılanırsa da fesin yerini şapkanın alması çok uzun sürmemiştir.⁴⁴

Le Temps gazetesinin Türkiye muhabiri Paul Gentizon, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile tarikatların yasaklanmasına kitabında ayrı bir bölüm ayırarak, Türk sosyal yaşamında gerçekleştirilen bu köklü ve ani harekete verdiği önemi göstermiştir. Gentizon'a göre, Cumhuriyet yöneticileri anılan kurumları son dönemlerin anlayışına uygun görmedikleri için kaldırmışlardı. Mustafa Kemal'in Kastamonu konuşmasında Türk ulusunun artık tekke ve zaviyelere ihtiyaç duymadığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin gücünü bilimden, teknikten ve uygarlıktan aldığını açıkça söylemesi bunu destekler nitelikteydi. Türkiye'de belli başlı tarikatların Arap, İran ve Kuzey Afrika kökenli olduklarını, bunların en ücra köy ve kasabalara kadar yayıldıklarını belirten Gentizon, Türk toplumsal yaşamında etkili olan Rufai, Mevlevi ve Bektaşî tarikatlarını, ayin yöntemleriyle birlikte, ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra vardığı sonucu şu şekilde açıklamıştır:

"...Yeni rejimin kanunları gereği dervişler sadece tekkelerini kapatmak, tarikatlarını feshetmek durumunda kalmamışlar, aynı zamanda uygar ulusların giysilerini de giymek zorunda kalmışlardı. Şimdi Batılılar gibi ceket, ayakkabı, kasket, şapka giyen bu insanları sokakta kimse tanımamaktadır... Bunun yanı sıra o güne kadar Allah'ın günlerini çalışarak kötüye kullanmak istemeyen bu kişiler, hayatlarında İlk defa diğer faniler gibi ekmek parası kazanmak zorunda kalmışlardır."⁴⁵

Gentizon’a göre Kemal Atatürk’ün en takdir edilecek yanı Türkiye’yi hareketsiz kılan teokratik bağlardan kurtarmış olmasıydı.⁴⁶ Fransız Türkolog René Marchand da Gentizon gibi, 1927’de yayınlanan "Le Réveil d'une

⁴² Le Temps, 5 Mart 1924,s.2.

⁴³ Kuran, a.g.e.,s.47.

⁴⁴ Kuran, a.g.e.,s.47.

⁴⁵ Yavuz, “Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri”..., s.333.

⁴⁶ Feyzioğlu, a.g.e., s.105.

Race" (Bir Irkın Uyanışı) başlıklı yapıtında tekkelerin kapatılması konusunu ele almıştır. Marchand, tekkelerin temelinde İslam göreneklerinin eski Türk geleneklerine yeniden uygulanmasının bulunduğunu öne sürmüştür. Tekkelerin halkın iyi niyetini, saflığını kötüye kullanma olanağı sağlayan çıkar yuvalarına dönüştüğünü vurgulayan Marchand, buraları kapatırken Cumhuriyet yönetiminin hiçbir direniş ve güçlükle karşılaşmamış olmasının nedenini, köylere modem yaşamın özgürlüğünün ve hareketliliğinin taşınmış olmasına bağlamıştır.⁴⁷

İtalyan Büyükelçi Baron Aloisi, 1931 yılında Paris'te "Seances et Travaux" Dergisi'nde yayımlanan bir makalesinde Türk Devrimlerinin genel bir değerlendirmesini tarihi sürece dayanarak yapmıştır. Büyükelçiye göre Mustafa Kemal önderliğinde Türk Parlamentosu tarafından gerçekleştirilen devrimlerin en önemli dini alanda yapılan düzenlemelerdi. Böylelikle yeni Türkiye'nin kültürel yapısı da şekillenmişti. Aloisi, Hilafetin kaldırılması ve dini alanda yapılan düzenlemelerin sonucunda yeni Türkiye'nin artık Müslüman bir ülke olmadığını iddia etmiştir. Lozan Antlaşması sonrasında yeniden belirlenen sınırları dâhilinde Türkiye, milli, siyasi, sosyal ve ahlaki değerlerine sahip çıkarak geçmiş medeniyetindeki hayati kavramları da yaşatmaya gayret etmekteydi.⁴⁸

Olivier Abel adlı Fransız yazar ise Türkiye'deki laikliğin çoğulcu inancı teminat altına alma kaygısını taşımadığını savunmaktadır. Yazara göre laiklik, milliyetçilik ve cumhuriyetçiliğin bir icra unsuruydu ve laiklik ile Müslüman olmayan Türkler ile Türk olmayan ama Müslüman olan topluluklar da (Kürtler gibi) aynı kefeye konmuş oluyordu. Atatürk'ün laik devriminde "mademki Müslümanız istediğimizi yaparız" anlayışı hâkimdi.⁴⁹

Gazeteci-yazar Maurice Pernot'ya göre ise Türkiye'de devleti dinden ayırabilmek için halifeliğin kaldırılması yeterli değildi. Bunun için kaynağı din olmayan başka yasaların çıkarılması lazımdı. İslâm, bir dinden çok İslâm ülkesinin kurumlarının, aile ve devlet düzenlerinin dayandığı ahlaki, hukuki ve sosyal bir doktrin özelliği taşımaktaydı.⁵⁰

Maurice Pernot'dan başka Fransız gezgin-yazar José le Boucher de Mustafa Kemal'in başarısını ittihatçıların başarısız olmasıyla açıklamaya çalışmıştır. 1908'lerde Jön Türkler, Batı uygarlığından hoşlarına gidene

⁴⁷ Yavuz, a.g.m.,s.333,334.

⁴⁸ Baron Aloisi, "Communications écrites. Le statut de la Turquie nouvelle", **Seances et Travaux**, Académie Diplomatique International, Paris, 1931, s.116.

⁴⁹ Hamit Bozarslan, "İslam, laïcité et la question d'autorité de l'Empire Ottoman à la Turquie Kemaliste", **Arch. de Sc. soc. des Rel.**, 2004, s.111.

⁵⁰ Yavuz, "Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri" ..., s.336,337.

alarak bunları İslami bir düzenlemeyle uygulayabileceklerini sanmışlar, diğer taraftan yöntemlerini, tekniklerini ve alışkanlıklarını aldıkları Batı'ya karşı İslam fanatizmini kamçulamaya çalışmışlardı. Ancak bu deneme başarısızlığa uğramıştı. Müslüman centilmenler yaratmak isteyen Enver Paşa'ya karşı Mustafa Kemal "Türk" yetiştirmekle yetinmişti. İslâmı "durağan" yasalar bütünü sayan Mustafa Kemal için iki seçenek vardı: ya İslâma dayanmak ve böylece daha çok "Doğululaşmak", ya da bir başka uygarlığa geçebilmek için eskisini yıkmak. Birincisini seçen Enver Paşa olmuştu Mustafa Kemal ise ikincisini seçmişti. Bu nedenle Türk Devrimi'nin temelinde laiklik vardı.⁵¹

José Le Boucher, İslam uygarlığının Batılı yaşam koşullarına uyum sağlamasının mümkün olamayacağına inandıkları için Türklerin eski uygarlıklarını terk ettiklerini veya bir başka deyişle laikliği benimsediklerini savunmuş, bunu da "ithal laiklik", üstelik "Fransa'dan ithal laiklik" olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte yazarın, Fransa'nın Türkiye'deki tarihsel nüfuzunu Fransız misyonerlere borçlu olduğunu ve Atatürk Devrimi ile birlikte Fransız kültürünün ve etkisinin gittikçe azalmaya başladığını vurgulayan ve özellikle Lozan Antlaşması'yla Fransız eğitim ve sağlık kuruluşlarının Türk yöneticilerin keyfi yönetimine terk edildiğini, bu koşullarda pek çok Fransız okulunun kapanmasına şaşırılmaması gerektiğini belirten sözleri, Türkiye'nin laikleşmesinden duyduğu rahatsızlığı da göstermektedir.⁵²

Türkiye'nin laikleşmesinden rahatsızlık duyan bir başka Fransız yazar ise ünlü romancı Claude Farrère'dir. 1937 yılında yayınlanan "Les forces spirituelles de l'Orient" (Doğu'nun Manevi Güçleri) adlı yapıtında Farrère, Türkiye'yi modern düşüncelere ayak uydurmaya çalışmakla, "bilinçli veya bilinçsiz olarak" komşularından ve özellikle komşularının komşularından yeni olarak değerlendirdiği her şeyi taklit etmekle suçlamıştır.⁵³ Farrère Ankara'nın devrimci politikalarına olumlu bakmamıştır, hatta sürgüne yollanan son halifeyi Fransız himayesinde Tunus'a yerleştirme gibi çabalarda dahi bulunmuştur.⁵⁴

Ankara'da, İstanbul'da veya kısaca yeni Atatürk Türkiye'sinde anılarındaki Osmanlı izlerini ve görüntüsünü bulamayıp hayal kırıklığını Ankara'ya "yapay Türkiye" nitelemesi yakıştırarak anlatmaya çalışan Farrère'ye karşın, Türkiye'yi son derece iyi tanıyan, devrimleri yerinde gözleme olanağı bulan Noelle Roger ve Gentizon onunla aynı düşüncede

⁵¹ A.g.m., s.337.

⁵² A.g.m.,s.338.

⁵³ Aynı yer.

⁵⁴ Koloğlu, a.g.m.,s.35.

olmamışlardır.⁵⁵ Noelle Roger, Batılıların iddia ettikleri gibi dünyevi gücü manevi güçten, devleti dinden ayırarak, Atatürk'ün Allah'a inanmayanları kesinlikle taklit etmediğini, Türkiye'de insanların istedikleri şekilde Allah'a ibadet edebildiklerini ve atalarının dinini özgürce uygulayabildiklerini belirtmiştir. Ayrıca Cumhuriyet yönetiminin kesinlikle inananlara, dindarlara savaş açmadığını, bunun en basit göstergesinin ise her yeni okulun yanında açılan yeni camiler olduğunu ifade etmiş, böylece Batı kamuoyunu içinde buldukları yanılığdan kurtarmaya çalışmıştır.⁵⁶

Paul Gentizon ise, yeni Türkiye'de İslâm'ın Allah'la kul arasındaki ilişkileri düzenleyen manevi ve dini bir miras olarak korunduğundan, bunun yanı sıra toplumsal ilişkileri düzenlerken modern bilimin verilerinden yararlanmak istendiğinden ve İslâm'ın politikada, hukukta, eğitim sisteminde sağlık kurallarında esin kaynağı olmaktan çıkarılmasının benimsediğinden, bununla birlikte dinsel bir öğreti olarak İslâm'ın sürdürüldüğünden ve Türk toplumunun asla bu dinden vazgeçmeyeceğinden bahsetmiştir. Gentizon ayrıca, halifeliğin ve Şer'îye mahkemelerinin kaldırılmasına, medreselerin kapatılmasına, Batı uygarlığının veya bir başka deyişle Hıristiyan uygarlığının yasalarının kabul edilmesine karşın yeni Türkiye'de Hıristiyan dinine karşı hiçbir eğilimin görülmediğine dikkat çekmiş, Atatürk Türkiye'sine ilişkin suçlamaların asılsızlığını ve haksızlığını bu suretle ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁷

Fransız tarihçi Roux, uluslararası bir liderlik hüviyetindeki hilafetin kaldırılması için çok yürekli olunması gerektiğini belirterek, Atatürk'ün bu vesileyle İslam dünyasının ufkunun ve bakış açısının değişmesini sağladığını vurgulamıştır. Roux ayrıca, Halifeliğin kaldırılması ile Saltanatın kaldırılmasını birbirinden ayrı düşünmemek gerektiğini bildirmiş, her iki hadisenin de demokrasinin önünü açtığını iddia etmiştir. Ayrıca bu olayların Atatürk'ün diktatörlükten ne kadar uzak olduğunu kanıtı olabileceğini de aktarmıştır.⁵⁸ Aynı şekilde başka bir Fransız tarihçi olan Prof. Jacques Thobie de Atatürk'ün siyasal alandaki bu demokratik düzenlemelerini İslam ile demokrasinin bağdaşabileceğinin kanıtı olarak göstermiştir.⁵⁹

Aynı şekilde Fransız aydını Gerard Tongas, Atatürk sayesinde toplum vicdan özgürlüğüne kavuştuğunu, bu özgürlüğün de bağımsız hayatta mutluluğu ve özgürlüğü teminat altına aldığını belirterek, Atatürk

⁵⁵ Yavuz, "Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri"..., s.338.

⁵⁶ Aynı yer

⁵⁷ A.g.m., s.339.

⁵⁸ Ozankaya, s.110.

⁵⁹ A.g.e.,s.250.

devrimlerinin vicdan özgürlüğünü engellemediğini, taassuptan bir kez kurtulunca vicdan ile bağımsız hayatın Atatürk felsefesinde bir araya geldiğini vurgulamıştır.⁶⁰

Buna karşılık, Atatürk'e olan hayranlığı ile bilinen Fransa Başbakanı Edouard Herriot, 29 Kasım ve 6 Kasım 1933 tarihlerinde Paris'te Türk devrimleri üzerine verdiği iki adet konferansın ilkinde kişisel düşüncelerini açıklarken hayranlıktan uzak bir görünüm çizmiştir. Herriot'a göre; yeni Türkiye'de türbelere giriş yasaklanmıştı, eskiden tekkeleri ziyaret etmek serbestken artık bunu yapmak mümkün değildi. Sultan Ahmet Camii eskiden insanlarla dolup taşarken artık birkaç müdavimini ağırlamaktaydı. Latin alfabesine geçiş yapan bir halk için caminin kubbesinde nakşedilmiş ayetler ölü birer yazıdan ibaretti. Türkiye'nin hiçbir yerinde bu değişim tam olarak anlaşılacak değildi. Süleymaniye Camii'nin külliyesi ki, buraları Osmanlı döneminde din ve edebiyat merkezi idi, tamamen sessizdi. Herriot Mustafa Kemal'i kast ederek "bir adam geldi ve muhteşem bir geçmişi bir seferde kopardı" diyerek İstanbul'da İslâm'ın kaybolduğunu ve yeni Türkiye'nin doğduğunu belirtmiştir.⁶¹

Herriot aynı konferansta, Mustafa Kemal'in saltanatı ve hilafeti kaldırmak suretiyle dini ve siyasi erki de beraberinde kaldırdığını, kendisinin hiçbir zaman halife ya da sultan olmak gibi bir amacı olmadığını fakat Osman Bey tarafından kurulan eseri de yok ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Herriot konuşmasına, II. Mahmut dönemindeki ıslahat hareketlerinden başlamış ve kronolojik sırayı takip ederek kurtuluş savaşı sonrasında, askeri zaferini elde etmesiyle, Türkiye'nin bir devrim ve yeniden yapılanma sürecine girdiğini de vurgulamıştır.⁶²

Fransız devlet adamına göre, 1908 yılından itibaren 1923 yılına kadar olan 15 yıllık dönem, Türkiye'nin siyasi ve coğrafi durumunun şekillendiği ve aynı zamanda Türkiye tarihi için de çok önemli olan bir dönem olmuştur. Mustafa Kemal özellikle saltanatı ve hilafeti kaldırarak ekonomik koşulları ve sosyal alışkanlıkları ile birçok Avrupa ülkesinden farklı olmayan siyasi temeller üzerine inşa edilen yeni bir Türkiye'yi hedeflemişti. Ona göre bir Türk bir Fransız ya da Alman kadar Avrupalıydı. Herriot bu noktada Mustafa Kemal'in hata yaptığı kanısındaydı. Zira Gazi, doğulu bir halka din, kültür ve alfabe bakımından değişiklikler dayatmakla acınası bir hata yapmıştı. Ancak halkın bu değişikliklere isyan etmesi beklenirken, onlar bir disiplin içinde kendilerine giydirilen bu elbiseyi taşımaya başlamışlardı.

⁶⁰ Feyzioğlu, a.g.e.,s.108.

⁶¹ Edouard Herriot'un "De la vieille a la nouvelle Turquie" isimli konferans metni. Bkz. **La Turquie Kemaliste**, Sayı:1,(1 Haziran 1934), s.18.

⁶² La Turquie Kemaliste, s.19.

Yine de yapılan devrim uygulamalarına halkın tepki vermemesi ve karşı çıkmaması bunların onaylandığı anlamına gelmemekteydi. Herriot'a göre en cahil kesimden en zengin sınıftaki insana kadar yapılan devrimlere karşı hoşnutsuzluk vardı hatta Gazi'nin çevresindeki arkadaşları bile bu değişim hareketlerine tepkiliydiler.⁶³

Herriot devrimleri anlamak için Mustafa Kemal'in geldiği noktaya nasıl ulaştığının bilinmesi gerektiğini de iddia etmiştir. Gazi'nin 1919 yılında mücadele hareketine başladığında gerçek amacının medeni ve laik bir cumhuriyet kurmak olduğunu belirten Fransız devlet adamı, her bir aşamanın hesaplandığını ve resmin tamamlandığını görmenin ilgi çekici olduğu vurgulamıştır. Ona göre Mustafa Kemal'in devrim hareketi, 14.yy.dan beri süregelen bir alışkanlığın yerini halk egemenliğine dayalı modern bir kavramın almış olmasıydı.⁶⁴

Aktarılan bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Atatürk gerçek bir devrimciydi. Laiklik anlayışı ve buna paralel devrimcilik özelliği, Türk toplumunu yeniden yapılandırma yolunda yapmış olduğu hamlelerde kendini göstermiştir. Bu husus dönemin Fransız aydınlarının da dikkatinden kaçmamıştır. Bu aydınlara göre; Fransız devriminden sonra ortaya çıkan laiklik ilkesi, Mustafa Kemal tarafından özümsemiştir. Bununla birlikte Fransız devrimi genel olarak eskiye dair her türlü uygulama ve alışkanlıkları kaldırırken, Mustafa Kemal'in laiklik anlayışı ve bu kapsamdaki yenileşme hareketleri, eskiye dair alışkanlıkları ve uygulamaları kaldırırken, dine saygıyı korumayı ve toplumu dini kaygılardan uzak bir biçimde modernleştirmeyi hedeflemiştir. Yine Fransız aydınlarına göre, Atatürk Laiklik ilkesini Batıya açılan bir pencere ve batılılaşma yolunda bir araç olarak görmüştür ve dolayısıyla Türk toplumunu çağdaştırma yolundaki mücadelesinde bu ilkeye sadık kalarak arzu ettiği başarıyı yakalayabilmiştir.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk tarafından Laiklik ilkesi kapsamında gerçekleştirilen devrimlerin temel amacı Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak olmuştur. Bu nedenle yapılmış olan devrimler o dönemde uluslararası düzeyde hayli ilgi çekmiştir. Osmanlı döneminden beri Türkiye ile yakın çıkar ilişkileri içinde olan Fransa'nın yeni Türkiye'deki bu ilerici gelişmeler ile yakından ilgilenmesi de kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur.

⁶³ La Turquie Kemaliste, s.20.

⁶⁴ La Turquie Kemaliste, s.22.

Fransız kamuoyunda Türkiye anlayışı, özellikle 1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında ülkede görev yapmış subaylar, devlet adamları, gazeteciler ve aydın kesimi oluşturan bir kısım yazarların gözlemlerini aktarması sonucunda şekillenmiştir. Bu gözlemlere dönemin Türk ve Fransız diplomatları da katkılar sağlamıştır. O dönemden itibaren başlayan bu ilgi cumhuriyetin ilan edilmesi ile başlayan çağdaşlaşma evresinde de ivmesini korumasını bilmiştir. Bu evrede de birçok Fransız aydını bizzat Türkiye'ye gelerek Türk halkının yeni yaşam biçimini gözlemlemiş ve izlenimlerini Fransız kamuoyu ile paylaşmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Fransızca bilen Türk aydınları da gerek ikili temaslarıyla gerekse Türk bakış açısını yansıtmayı hedefleyen basın vasıtalarıyla Fransız kamuoyunun Türk devrimleri hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamışlardır. Böylece yapılan Türk devrimleri adeta Fransızlarca açık olmayan bir şekilde kabul görmüştür. Nitekim o tarihlerdeki gazete ve dergilerde yapılan incelemelerde hemen hemen her gün Türk devrim haberlerine ve yorumlarına rastlamak mümkündür.

Fransa'nın geçmişi 16.yy.'a kadar dayanan imtiyaz ve çıkar alanlarından bir çırpıda vazgeçmesi ve Türkiye'deki kazanımlarından fedakârlık etmesi elbette ki beklenemezdi. Bu yüzden Fransa, Milli Mücadele sonrasında süratle gelişen "Yeni Türkiye" oluşumu karşısında kendi çıkar alanlarını korumak amacıyla Türkiye politikasını geliştirmek ihtiyacı duymuştur. Özellikle Fransız dili ve kültürünü öğretmeye dayalı, dolayısıyla ülkede Fransız toplumunun varlığını sürdürebilme aracı olan okullar konusunda duyulan endişe, Fransızların laiklik kapsamındaki öğretiminin birleştirilmesi konulu devrim hareketini ve diğer tamamlayıcı devrimleri hassas bir şekilde takip etmelerini gerektirmiştir. Bu sayededir ki Fransızlar, Türkiye'de gerçekleştirilen devrimler karşısında genel olarak muhafazakâr ağırlıklı bir tutum sergilemişlerse de devrimlerin önemini ve mantığını idrak etmişlerdir.

Sonuç olarak, Fransızlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün Laiklik anlayışının Türk toplumunu çağdaşlaştırma amacını güttüğünü kavramışlardır. Hatta laiklik ilkesinin Mustafa Kemal tarafından tam olarak özümsemişliğini, bu kapsamdaki yenileşme hareketlerinin eskiye dair alışkanlıkları ve uygulamaları kaldırırken beraberinde dine saygıyı korumayı ve toplumu dini kaygılardan uzak bir biçimde modernleştirmeyi başardığını gözlemlemişlerdir. Bu nedenle, Fransa'nın Laiklik kapsamındaki Türk devrimlerinin içeriğini kavrayan bir ülke olduğunu ve kendi milli menfaatleri doğrultusunda kendi kamuoyunu şekillendirmeye çalıştığını söylemek doğru bir tespit olacaktır. Fransa'nın bu çabaları sonraki dönemde ikili devlet ilişkilerine yön vermesi bakımından önemli çabalar olmuştur. Atatürk

döneminde Fransız diplomat ve devlet adamları bu ikili ilişkilerin gelişmesinde aktif rol üstlenmişlerdir. Bu durum, Lozan öncesinde İtilaf Devletleri kanadındaki bir ülkenin Yeni Türkiye'nin gelmiş olduğu siyasi ve sosyal seviyeyi benimsemiş olduğunun açık göstergesidir.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

1. AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
2. BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
3. BULUT, Faik, **Batı ve Laiklik**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007.
4. Feyzioğlu, Turhan, **Un libérateur et un modernisateur genial Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1987.
5. FİLİZ, Şahin ve diğerleri, **Atatürk ve Laiklik**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008.
6. KILIÇ, Selami, **Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
7. KURAN, Ercümen, **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
8. Milli Eğitim Bakanlığı, **Kemal Atatürk Diyor ki**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980.
9. Ozankaya Özer, **Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
10. SAFA, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
11. Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1984.
12. YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998.

B. MAKALELER

1. Aloisi, Baron, "*Communications écrites. Le statut de la Turquie nouvelle*", **Séances et Travaux**, Académie Diplomatique Internationale, Paris, (1931).
2. Altınsoy, Melek, "*La Turquie vue par les Français*", **Maîtrise FLE**, (1999/2000).
3. Bozarslan, Hamit, "*İslam, laïcité et la question d'autorité de l'Empire Ottoman à la Turquie Kemaliste*", **Arch. de Sc. soc. des Rel.**, (2004).

4. Koloğlu, Orhan, “*Yeni Ankara'nın Genç Hanımları*”, **Popüler Tarih**, İstanbul, (2003).
5. KUÇURADİ, İoanna, “*Devrim Kavramı ve Atatürk'ün Kültür Devrimi*” **Doğan Özlem Armağan Kitabı**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, (2004).
6. Labonne, Roger, “*La France et La Turquie*” **Le Correspondant**, Paris, (1923).
7. Ozankaya, Özer, “*Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Türk Devrimi*” **Atatürk ve Modern Türkiye**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, (2001).
8. Süslü, Azmi, “*Mustafa Kemal Atatürk, homme de paix, leader extraordinaire*”, **Atatürk ve Modern Türkiye**, **Atatürk Araştırma Merkezi**, (2001).
9. Ulusan, Şayan, “*Şark Meselesinden Sevr'e Türkiye*” **ÇTTAD**, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz).
10. YAVUZ, Bige, “*1924 Türkiye'sinde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı tepkiler ile İlgili Bir İngiliz Belgesi*” **Atatürk Yolu Dergisi**, TİTE Yayınları, Yıl:6, Cilt:3, Sayı:11, (1993).
11. _____, “*Atatürk Devrimi ile Sosyal yaşamın Çağdaşlaşmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri*”, **A.Ü.Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl:8, Cilt:4 Sayı:15, Ankara, (1995).
12. _____, “*Fransız Gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler*”, **Belleten**, C.LX, No:228,(1996).

C. GAZETE VE DERGİLER

1. Le Petit Parisien, (4 Mart 1924).
2. La Presse, (5 Mart 1924).
3. Le Temps, (5 Mart 1924).
4. La Turquie Kemaliste, Sayı:1, (Haziran 1934).